

IV.118. De betekenis van de collectieve arbeidsovereenkomst als
rechtsinstituut

118. DE BETEKENIS VAN DE COLLECTIEVE
ARBEIDSOVEREENKOMST ALS RECHTSINSTITUUT.*

Mijne Heeren,

Het zal u niet verbazen, dat, toen ik nadacht over hetgeen ik u vandaag zou moeten zeggen, bij mij de vraag rees, waarom de vereerende uitnodiging hier te spreken juist tot mij is gericht. De eenige verklaring, die ik daarvan kan geven, is deze dat ge bij de vijf en twintig jarige herdenking van het collectief arbeidscontract in het boekdrukkersbedrijf het woord van den jurist wilde hooren. Die conclusie stelde mij voor een eigenaardige moeilijkheid.

Niet, dat het voor een jurist zoo moeilijk zou zijn over uw collectief contract en over de daarop gebaseerde bedrijf s rechtspraak te spreken. Daarin zit stof genoeg voor uitgebreide juridische beschouwingen, maar zulk een juridische betoog mag ik juist voor u, die geen juristen zijt, niet houden. Ik vrees, dat ik u zou vervelen, waarschijnlijk irriteeren met wat u wellicht spitsvondigheden en ir-reëele hersenspinsels schijnt, dat ik stellig uw feeststemming zou storen. Gij zult den jurist in mij moeten dulden — waarom mij anders gevraagd? — maar ik begrijp, dat ik u datgene moet laten zien, wat in den rechtskijk op collectief contract en bedrijf s rechtspraak voor u van belang is.

Toch mag ik niet nalaten eerst iets aan te stippen van datgene wat den jurist in deze verschijnselen in de eerste plaats treft, van hetgeen u wellicht vanzelfsprekend voorkomt, maar ons voor een dertig jaar voor problemen stelde, waarmede wij geen weg wisten. dat nog voor den rasechten jurist in verscheidene opzichten tegen den draad ingaat. Ik zal mij daarbij zooveel mogelijk beperken, maar als gij niet iets vermoedt van het volkomen afwijkende, het onverdraaglijke mag ik wel zeggen, dat deze verschijnselen voor de traditioneele rechtsleer hadden en nog wel hebben, wordt de bijzondere plaats van uw bedrijfsregeling in het hedendaagsche recht u niet duidelijk. En dat moet zij toch zijn, wilt gij uw redenen tot herdenking waarlijk begrijpen.

Voor den jurist van omstreeks 1900 stond het vast, dat rechtsverplichtingen slechts op tweeërlei wijze kunnen ontstaan: of door het bevel van de daartoe bevoegde staatsmacht, de wet, of door vrijwillige aanvaarding in een wederzijdsch bindende overeenkomst. Art. 1349 Burgerlijk Wetboek zegt dat uitdrukkelijk. Hoe dan te begrijpen, dat een overeenkomst tusschen vakverenigingen eener-zijds en patroonsverenigingen anderzijds regels in het leven zou kunnen roepen, waaraan de patroons en de arbeiders individueel zouden zijn gebonden? De vakvereniging en de patroonsbond.

* Redevoering gehouden op 12 Januari 1939 ter gelegenheid van de herdenking van het 25-jarig bestaan eener collectieve arbeidsovereenkomst en 25 jaar bedrijfs-rechtspraak in het boekdrukkersbedrijf (uitgegeven door H. D. Tjeenk Willink ö Zoon N.V., Haarlem).

beide rechtspersonen, zijn juridisch iets anders dan de gezamenlijke leden dezer corporatie. Hoe kunnen derden — want zoo ziet de jurist ze tegenover haar leden — verbintenissen doen ontstaan tus-schen die individuen, van zoodanige kracht nog wel, dat zij niet in individueele overeenkomsten ter zijde kunnen worden gesteld? Men zocht in het arsenaal der juridische schema's, men wrong en men sleep, zette de volledige kracht der befaamde juristen-scherpzinnig-heid in — maar een bevredigend resultaat werd niet gevonden. Vooral het verbod van afwijking van het collectieve contract in het individueele bleef een niet te verduwen brok. Hoe kan een andere autoriteit dan die van de wet de contractsvrijheid der individuen beperken? Het scheen te eenenmale uitgesloten. Was het wonder, dat een gezaghebbend jurist van die dagen, Mr. Eyssell, toen lid, later President van den Hoogen Raad, het oordeel velde: het collectief contract is een sociaal verschijnsel, als zoodanig belangwekkend, maar het mist rechtskracht?

En toch — het leven ging voort, ondanks den jurist. Vele en belangrijke collectieve arbeidsovereenkomsten werden gesloten, nageleefd en gehandhaafd. Wie naar den regel ziet, die in werkelijkheid wordt gevolgd en door het rechtsbesef der betrokkenen wordt gedragen, weet, dat het collectieve arbeidscontract bindend is. Bindend vooreerst voor de contracteerende partijen, vakverenigingen en patroonsbonden zelf, bindend ten aanzien van de individueele arbeidscontracten, die niet mogen afwijken, bindend tenslotte voor de individuen tegenover de organisaties ter andere zijde, een drieledige gebondenheid dus, naar de onderscheiding, vooral door Levenbach ons uiteengezet. Het recht van den staat wees hier niet den weg, maar volgde het uit de maatschappij opgekomen aarzelend; art. 1637n in het Burgerlijk Wetboek naar de wet op de arbeidsovereenkomst van 1907 liet schuchter een actie tot nietigverklaring bij strijd van individueel en collectief contract toe, eerst de wet van 1927 bracht de erkenning der nietigheid, een erkenning zoo laat, dat de wet aan het bedrijfsleven, met name aan dat van uw bedrijf vrijwel onopgemerkt voorbijging. Eindelijk in 1937 deed de wetgever een verderen stap — wèl van belang voor de ontwikkeling — toen hij de mogelijkheid aanvaardde van een verbindend verklaring der collectieve arbeidsovereenkomst ook voor hen, die niet lid zijn der contracteerende vereenigingen. Hierover straks iets meer, hier zij slechts opgemerkt, dat, hoezeer het collectief contract recht moge scheppen voor de leden der contracteerende vereenigingen, zijn bindende kracht daarbuiten niet reikt. Daartoe is de inmenging van de Staatsmacht noodig. Het veldwinnen dus van de gedachte, dat collectieve arbeidscontracten binden, is een den jurist boeiend verschijnsel. Doch daarmee is voor *uw* herdenking van heden niet zoo heel veel gezegd. Uw collectief contract was er een uit vele, het was niet het eerste, het was niet datgene, dat de meeste of de grootste bedrijven omvatte. De bijzonderheid van uw regeling

zit in iets anders. Ze ligt in de op dat contract steunende bedrijfs-rechtspraak. En weder staan we voor een verschijnsel, waarmede de traditioneele rechtsleer geen weg weet, weder treffen wij afwijkingen van het normale aan, die wij juristen niet gemakkelijk accepteren. Er werd reeds vrij spoedig na de invoering op gewezen in het proefschrift van G. W. van der Does, waar het onderwerp een grondige bespreking vond.

De wet wijst ter beslissing van geschillen den van overheidswege benoemden rechter aan. Zij laat met uitzondering van bepaalde gevallen, die hier niet terzake doen, afwijking daarvan toe door een geschil aan door partijen zelf gekozen scheidsrechters te onderwerpen. Zij regelt dit instituut der arbitrage uitvoerig en opent de mogelijkheid dat de rechter deze arbitrale uitspraken executoir verklaart, past ze op deze wijze in het stelsel.

Wat deed nu uw organisatie? Zij wenschte de berechting van geschillen uit collectieve of individueele arbeidscontracten in uw bedrijf voortvloeiende, te onttrekken aan de rechtspraak van den gewonen rechter, zij wenschte echter evenmin een behandeling overeenkomstig de arbitrage-regeling van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Met name wenschte zij zich niet te onderwerpen aan de daar op straffe van nietigheid voorgeschreven verplichting de scheidsmannen in oneven getal te kiezen. Uw organisatie heeft van den beginne af voor het zoogenaamde paritetische beginsel gekozen. Rechters zouden zijn zoowel in eersten aanleg, in de districtscommissies, als in hooger beroep in de Centrale Commissie een gelijk aantal personen van werkgevers- en van werknemerszijde. En daarmede stelde gij niet alleen den regel van het wetboek terzijde, die de beslissing van het geschil opdraagt aan het oordeel van één enkele of van een meerderheid, dwingt ge, wil men niet voor een machteloze staking der stemmen blijven staan, tot een overleg, maar bovendien werpt ge den eisch der onpartijdigheid terzijde, door tot rechters personen te kiezen, van wie juist a priori partijdigheid wordt gevreesd. En alsof dat nog niet genoeg was om den jurist, aan het oordeel van den onpartijdigen derde gewoon, in opstand te brengen — deze rechters zijn veelal dezelfde lieden, die het contract mede hebben opgesteld, die dus als scheppers dezer regels hebben gefungeerd, dit terwijl het toch als een blijvend goed van onze staatsinstellingen minstens sinds de Fransche revolutie, maar eigenlijk al langer, moet worden beschouwd, dat wetgevende en rechterlijke macht moeten worden gescheiden. En daarmee zijn de ketterijen waaraan ge u naar juristen oordeel schuldig hebt gemaakt, nog niet alle genoemd. Ge legt ook de executie van de uitspraak weder in dezelfde handen, daar het de organisatie is, die het weerbarstige lid, dat weigert daaraan te gehoorzamen, door bedreiging met royement dwingt. En ge houdt zelfs den patroon het geweldmiddel van de staking voor als hij de uitspraak der Centrale Commissie naast zich neer wil leggen. Ten-

slotte ge ontnemt de bevoegdheid om in hooger beroep te gaan van een uitspraak van een districtscommissie aan hem, die daarbij partij was en die er direct door werd getroffen en laat ook de beslissing hierover aan bepaalde autoriteiten in uwe organisatie.

Ik noem niet alle bezwaren, maar is dit wat ik vermeldde niet genoeg voor de rechtsgeleerden om zich af te wenden met de verzuchting, dat dit alles met recht niets meer te maken heeft en zoo spoedig mogelijk door den wetgever zou moeten worden onderdrukt?

Het bleek uwe organisatie wel, toen in 1919, dus toen de ca.o. nog slechts kort werkte, een commissie bestaande uit de heeren J. H. van Zanten, L. G. Kortenhorst en Ch. Enschedé werd ingesteld, die de rechtspraak aan de wet zou moeten toetsen. Zij bleek met het resultaat in de praktijk niet ontevreden te zijn, wilde de regeling sparen zoover ze maar kon, maar meende toch, dat het noodzakelijk was haar met de wet in overeenstemming te brengen. Daartoe zou de bestaande rechtspraak tot bemiddeling worden gedegradeerd en daarboven zou een aan de eischen der wet aangepast scheidsgerecht worden gesteld.

Uw organisaties hebben den raad dezer Commissie niet gevolgd, de bedrijfsrechtspraak was toen reeds zóó sterk geworteld, dat men haar niet ter wille dezer wettelijke bezwaren wilde opofferen. Zij bleef, wat zij was, en er zal wel niemand onder u zijn, die dit thans nog betreurt. En wel werd sindsdien dank zij een merkwaardige rechtspraak van den Hoogen Raad een mogelijkheid gevonden uw instituut aan het wettelijk rechtssysteem aan te knoopen, doch van essentieel belang is dit niet. De Hooge Raad is n.l. van meening, dat het nog op andere wijze dan door opdracht aan scheids-lieden mogelijk is een geschil aan het oordeel van derden te onderwerpen. En dat wel door het inwinnen van een zoogenaamd bindend advies.

Daarbij is van de formaliteiten van de arbitrage geen sprake, ten uitvoer gelegd kan het advies niet worden, doch men kan nakoming vragen der overeenkomst, waarbij partijen zich aan dat advies onderwerpen. De rechter zal dan bevelen het te volgen, tenzij zulks — naar men in aansluiting aan art. 1374 B. W. zegt — in strijd zou zijn met de goede trouw, d.w.z. naar 's Hoogen Raads interpretatie: „tenzij het advies hetzij in wijze van totstandkoming hetzij in zijn inhoud zoozeer ingaat tegen hetgeen redelijk en billijk is, dat de wederpartij in strijd met de goede trouw handelt door haar daaraan gebonden te willen houden.”

Gij hebt hier voor u een juridische constructie, als waarop ik zoo even doelde, het plaatsen van een verschijnsel — hier de bedrijfsrechtspraak — onder een juridisch begrip „bindend advies”, dat op zijn beurt met behulp van de bepaling over de goede trouw, die partijen in een overeenkomst elkander schuldig zijn, een plaats vindt in het rechtssysteem, waardoor het gewenschte door partijen beoogde gevolg — hier de gebondenheid aan die rechtspraak — rech-

tens wordt bereikt. Ik treed nu niet in een beoordeeling van dit betoog, het zal den meesten uwer bekend zijn, dat het van bijzonder gewicht is in de vraag van de verbindend verklaring van het collectief contract, hier kan ik volstaan met de opmerking, dat, hoe aangenaam het was voor de drukkersorganisatie, hier aan de wettelijke regeling te kunnen aanknoopen, zij toch ongetwijfeld haar weg ook zonder dit zou zijn gegaan. Het was een prettige uitweg, die haar op de groote baan van het geëffende recht bracht. Maar was die uitweg afgesneden, de organisatie had haar weg toch wel gevonden. Een weg desnoods tegen het recht van den Staat in.

En weder moet een „en toch" volgen. En toch heeft die bedrijfs-rechtspraak, hoe verwerpelijk haar regeling naar overgeleverde voorstellingen zijn moge, vijf en twintig jaar tot voldoening van velen gefunctioneerd, is zij een kracht geworden in het maatschappelijk leven.

Juist dat dwingt ons haar nog eens van een andere zijde te bezien.

Den jurist heeft zij op het probleem gewezen van het recht, dat naast het recht van den staat uit de maatschappij dkomt, hem dwingt zij nieuwe methoden van rechtsvorming te erkennen, te breken met de voorstelling, dat alleen wet en individueele overeenkomst in rechte kunnen binden, hij moet tusschen individu en staalgemeenschap een andere gemeenschap schuiven, ondergeschikt aan den staat, maar geen orgaan van deze en dus toch zelfstandig tegenover hem, die een eigen recht vormt, dat zijn eigen regels kent. Den jurist wordt de opgave voorgelegd de verhouding van dit recht tegenover het gemeene recht nader te bepalen, de verscheidenheid en de éénheid daarin aan te wijzen.

Over die verscheidenheid zoo straks nog iets, nu dient de nadruk vooreerst op de éénheid gelegd te worden en wel op de kern van die eenheid: dat ook dit bedrijfsrecht *recht* is. Vcor u is dit het voornaamste. Een uiteenzetting daarvan, dat is wat gij in de eerste plaats van mij moogt verwachten. Ik wil wel zeggen, dat het genoeg dit voor u te mogen betoogen de voornaamste grond was, die mij uw uitnoodiging zonder aarzelen deed aannemen.

Het is het *recht* dat uw organisatie in vijf en twintig jaar collectief contract en bedrijfsrechtspraak heeft gediend. Wat wil dat zeggen? Het zijn regels, die ge hebt gevolgd, het zijn uitspraken gegrond op die regels, maar tenslotte afhankelijk van wat in het concrete geval billijk is, die ge hebt gegeven. Regels en uitspraken hebt gij, als immer in het recht geschiedt, tot een voor ons verstand begrijpelijk en voor ons rechtsbewustzijn aannemelijk geheel gevormd. En achter dit alles zat de gedachte, die bij uitstek de rechtsgedachte is, dat de mensch heeft te zoeken wat *behoort*. Het recht, den regel in de gemeenschap, die gevolgd wordt en gevolgd behoort te worden, hebt gij in deze vijf en twintig jaar leeren erkennen als een waarde op zich zelf, een waarde voor die gemeenschap in haar geheel, maar ook voor de in die gemeenschap levende

personen, die zich daardoor beschut en veilig zijn gaan gevoelen.

Als we naar den aanvang van het collectieve contract zien, spreekt dit geenszins vanzelf. Wel heeft het van het begin af er toe gedwongen, en dwingt het daartoe altijd, min of meer. Maar zijn opzet, zijn ontstaan is anders. En nog altijd kunnen wij het ook anders zien. Maar het is verwerpelijke éézijdigheid, als wij deze, ook mogelijke, beschouwing voor de eenige houden, gelijk het immer éézijdigheid is indien men tusschen een verschijnsel van menschelijk geestesleven en andere, ook geestelijke of materiele verschijnselen, causaal verband aantoot, dit verband tot het alles beheerschende, deze beschouwing tot eenig mogelijke te procla-meeren.

Die andere beschouwing is de beschouwing van het collectieve contract als de uitdrukking van de machtspositie in den belangenstrijd tusschen ondernemers en arbeiders. Zeker dit is het. En er zit stellig een kern van juistheid in het betoog, dat de collectieve overeenkomst daarom in het boekdrukkersbedrijf meer dan in eenig ander tot een succes werd in Nederland, omdat vóór dien de ondernemingen door felle concurrentie bij al lagere prijzen haast geen winst opleverden en tegelijk de loonen ontstellend laag waren. Beiden, ondernemers en arbeiders, konden worden gebaat door een samengaan, waarbij de arbeiders een beter loon zouden verdienen en de werkgevers, die tegelijk een prijstarief voor hun producten vaststelden, de concurrentie beperkten, zij zoo samen het bedrijf naar boven stuwden. Intusschen, het is de vraag of deze verklaring afdoende is. Immers het is merkwaardig, dat niet alleen in ons land, ook elders, ook in Duitschland in Frankrijk, in Engeland, zelfs in België, waar het collectief contract weinig tot ontwikkeling kwam, altijd het drukkersbedrijf in het opnemen van deze gedachte vooraan stond. Waren daar gelijke toestanden als bij ons omstreeks 1910? Of heeft de bijzonderheid dat dit bedrijf veelal klein bedrijf is en nooit het karakter van het massale groot bedrijf aanneemt er toe meegewerkt? Of ligt het soms in de techniek van het vak, in de scholing, die het eischt. in de liefde voor het goede product die hier kan worden gewekt? Ik stel deze vragen zonder ze te beantwoorden.

Aan het feit trouwens, dat de collectieve arbeidsovereenkomst uitdrukking is van de machtspositie in den belangenstrijd tusschen kapitaal en arbeid doet dit niet af. Het toont alleen, dat ook deze door tallooze altijd weer varieerende factoren wordt bepaald, dat zij niet met een enkelen dooddoener kan worden gekenschetst.

Uitdrukking van die machtspositie was de overeenkomst, toen zij voor het eerst werd gesloten. Doch dat is zij ook nu nog. Het is mijn doel, ik zeide het reeds, u van haar beteekenis in ander opzicht te doordringen, maar ik zou niet gaarne willen, dat gij mij voor een idealist hield, die de nuchtere werkelijkheid niet wil zien. Integendeel, ik ben overtuigd, dat wij nooit iets bereiken, noch in handelen noch in weten, indien wij niet die nuchtere gegevens, hoe

weinig verheffend ook, zoo scherp mogelijk in het oog vatten. Doch het is altijd weer zaak te begrijpen, dat wij met het blootleggen van dien strijd om het eigen belang, die in welhaast ieder historisch verschijnsel zit, nooit dit verschijnsel in zijn geheel hebben begrepen, dat wij wellicht het belangrijkste verzuimden op te merken. De mensch leeft niet van brood alleen. Nog is de collectieve arbeids-overeenkomst, zeide ik, uitdrukking van de machtspositie van in belangen-tegenstelling gedrongen partijen. Men ziet dat het duidelijkst zoodra vernieuwing der overeenkomst aan de orde komt. Dan gaan dezelfde menschen, die in onderling overleg de regelen der collectieve overeenkomst uitlegden en aanvulden, die te zamen een rechtspositie voor den arbeider opbouwden, die voortdurend trachtten elkaar te begrijpen, weer gescheiden tegenover elkaar staan, pogen zij weder op elkaar te veroveren, wat voor *hun* zijde van belang is, maakt het rustige betoog plaats voor de felle strijdleus. Dan wordt ook de afhankelijkheid gezien, waarin de regeling van dit ééne, zeker gewichtige, maar toch niet massale bedrijf staat tegenover de maatschappelijke verhoudingen in het algemeen. Dan moet worden bepaald, in hoeverre ook hier de crisis den arbeider dwingt iets van zijn moeizaam veroverde maatschappelijke positie prijs te geven, of nagegaan wat de werkgever zonder den prikkel der winst te verliezen nog kan toegeven. Dan komt het ééne bedrijf als een klein ding in geheel het maatschappelijke leven, ondergaat het den invloed van al wat daarbuiten werkt. En als we naar die machtspositie verder zien, dan is het niet alleen de verhouding van patroon tot arbeider die de aandacht verdient, dan komen ook de verhoudingen van patroons en arbeiders onderling aan de orde. Voor de werkgevers rijst de vraag van het prijstarief en zijn handhaving, den samenhang van de collectieve overeenkomst met de verdere verbanden van het bedrijf, met de verhouding tot de leveranciers, tot den papierhandel en den verkooper van de andere producten, die de boekdrukker behoeft — om van den samenhang met de regelingen in steendruk-, chemigrafisch- en binderijbedrijf maar niet te spreken. En de werknemers zien dan eigen verdeeldheid: de tegenstelling tusschen den tot het Nederlandsch Verbond van Vak-vereenigingen behoorenden bond eenerzijds en de Roomsch-Katholieke en Christelijke organisaties anderzijds. Zij weten, dat ondanks overeenstemming in veel, zij toch weer verschillen door den achtergrond, die heel hun handelen en denken een eigen kleur geeft, een kleur, die zelfs de neutrale beweging niet mist. Dan komt eenerzijds de vraag op: waarom kunnen wij toch niet samengaan om samen op te trekken tot behoud en verbetering der arbeidsvoorwaarden, staat anderzijds het antwoord, dat er iets kan zijn, dat van hoogere waarde is en meer bindt dan dat. Dan bijten beide partijen van zich af, juist omdat zij weten, dat zij wel samen zouden moeten gaan en het toch niet kunnen, dan wordt die onderlinge strijd soms hartstochtelijker dan die met de overzijde.

Ge ziet het, er is waarlijk geen reden het voor te stellen, alsof alles hier pais en vree is. Van recht is in al die tegenstrijdigheden geen sprake. En de uitslag en al die strijd bepaalt mede den inhoud van het contract. Toch houd ik de uitspraak vol: het collectief contract en bedrijfsrechtspraak vormen recht en zijn vooral daardoor van waarde. Alle recht is altijd recht in een maatschappelijk kader. Het heeft geen zin te spreken van wat recht is of zou moeten zijn tusschen den eenen mensch en den ander los van plaats en tijd; menschelijk vermogen gaat nooit verder dan aanwijzing van recht in concrete verhoudingen. Gij hebt in uw bedrijfsorganisatie uw recht voor de typographie van Nederland in 1939. In de laatste woorden ligt de geheele beperking door de maatschappelijke verhoudingen van het oogenblik, die typographie is als ieder bedrijf door reeksen maatschappelijke factoren bepaald, maar waar het nu op aankomt is, dat het recht is, wat gij hebt gevormd. Daardoor eindigt de machtsstrijd niet, maar hij wordt gebonden. Hij verliest zijn absolute heerschappij over de menschen. De rechts-organisatie krijgt onafhankelijk van den inhoud van het contract haar waarde.

Het is alsof toen het collectief contract in opkomst was, zij wien die machtsstrijd ter harte ging, dit vagelijk hebben gevoeld en daarom tegen het contract hebben gewaarschuwd. Daar waren vooreerst de mannen van liberalen huize (ik gebruik dit woord niet in politiek zin, spreek vandaag niet over politiek), die nog altijd meenden, dat het vrije spel der maatschappelijke krachten het hoogste nut voor de samenleving afwerpt. Zij zagen in een gebondenheid, die bij verandering van economische verhoudingen onmiddellijke wijziging van rechtsbetrekkingen kan tegenhouden, niets dan bezwaren voor een vrije ontwikkeling. Daar waren anderzijds degenen, die vreesden, dat de klassenstrijd, die naar hun voorstelling vanzelf door overwinning der arbeiders een betere maatschappij zou brengen, zou worden belemmerd. Orde, regelmaat en rust als gevolgen van het collectief contract versterken de onderneming; zou deze daardoor niet steviger staan in haar kapitalistische karakter? Hoogstens kunnen collectieve overeenkomsten in dezen gedachtengang worden toegelaten uit een oogpunt van tactiek als een wapenstilstand, dien men sluit om wat op adem te komen, maar dien men, zoodra men weer uitgerust is, zoo spoedig mogelijk weder verbreekt. Wie beide beschouwingen nader geteekend wil zien, leze nog eens het geschrift uit 1918 van mijn medespreker van heden, den Heer Diemer.

Men ziet het: de machtspositie is hier het eenige criterium, waaraan de waarde van het collectief contract wordt getoetst. Van haar beteekenis als rechtsinstituut was men zich niet bewust, doch men begreep instinctief, dat als de regeling als zoodanig werd erkend, het wel eens schadelijk zou kunnen zijn voor de leer, dat alleen de vraag van macht over de waarde der dingen beslist. Het was voor sommigen een gelukkige inconsequentie, die de nieuwe instelling deed aanvaarden.

Gij schiept u een nieuw recht. Wat houdt dat in? Het is vooreerst een zich onderwerpen aan een eens gestelden regel. Daarmede wordt de gedachte prijsgegeven, dat strijd en zich zelven doen gelden in dien strijd het eerste noodig is. Daardoor krijgt het denkbeeld vastheid, dat men niet alles mag, ook niet terwille van een doel, dat men uiteindelijk niet alleen begeert, maar ook moreel als iets van hooge waarde prijst. Daarmee wordt gebroken met de funeste moraal, dat het doel de middelen heiligt. Het recht beperkt en keurt die middelen. Onderwerping aan een regeling als recht sluit verder de erkenning van den ander in. Men wordt zich bewust niet alleen, dat men tegenover dien ander plichten heeft, maar ook dat die ander ons die plichten mag voorhouden, dat hij ze ons evenzeer mag opleggen als wij hem. In moraal beoordeelen wij zelf waartoe wij tegenover den ander gehouden zijn, in het recht geldt zijn oordeel daarover even zoo veel als het onze. Botsen beide, dan is — dit is het derde, dat kenmerkend voor de verhouding als rechtsverhouding is — het oordeel van een onpartijdige instantie beslissend. Recht sluit de erkenning van die beslissing in, ook als zij in ons nadeel uitvalt. In die beslissing wordt in concreto, dus met inachtneming van *alle* gegevens, het juiste, dit is tenslotte het billijke gezocht. Recht brengt evenwicht in de verhoudingen, gelijk het ook in de personen, die er in betrokken zijn, evenwicht herstelt na den schok, door waarlijk of vermeend onrecht veroorzaakt.

Collectieve arbeidsovereenkomst en bedrijf fsrechtspraak zijn voor het boekdrukkersbedrijf *f levend* recht. Het recht heeft altijd een dubbel karakter: het bestaat eenerzijds uit door een gezag opgelegde, zoo scherp mogelijk geformuleerde regels, het is anderzijds een in de menschen levende, nog niet tot vaste regels verdichte, min of meer intuïtieve overtuiging omtrent wat in de gemeenschap behoort. Het staat ergens geschreven in een wetboek of gegrift op een tafel en het maakt deel uit van het geestelijk gemeenschapsleven van een volk. Altijd dreigt het gevaar, dat een van beiden afsterft, het recht verstart, als het niet meer door de overtuiging der gemeenschap, waarin het geldt, wordt gedragen, het wordt doode letter — het recht verwatert, boet gezag in, indien het niet in strakke, scherp geformuleerde regels wordt omschreven en gehandhaafd. Het laatste laten we nu rusten, omdat dit gevaar ons arbeidsrecht niet bedreigt, het eerste ligt echter ten aanzien van een goed stuk van het burgerlijk recht voor de arbeidsverhoudingen voor de deur. Welnu, het collectieve contract in uw bedrijf heeft het recht voor dat bedrijf weer tot iets levends gemaakt. Dit als gevolg van het feit, dat dit recht door het bedrijf in zijn organisatie zelf is gevormd, zelf wordt gehandhaafd.

Er is tusschen den gevormden regel en de ongevormde overtuiging in 's menschen bewustzijn altijd een breuk, het één kan niet geheel aan het ander beantwoorden, het levende laat zich nooit geheel vatten in strakke formules, maar de breuk is gering, indien

het recht *als* recht voor de betrokkenen aanschouwelijk is, indien zij het zelf als zoodanig beleven. Langs den weg der organisatie is dit voor uw bedrijf bereikt.

Laat ik, wat ik bedoel, verduidelijken door een vergelijking van de procedure voor den kantonrechter en die voor uw commissies.

In iedere goede rechtspraak moeten er twee dingen zijn, die schijnbaar elkaar uitsluiten en die toch samenhooren: er moet afstand zijn tusschen rechter en justiciabelen en er moet verstandhouding zijn tusschen beiden, vertrouwen aan den eenen kant van de groene tafel en begrijpen aan den anderen. De afstand is noodig, omdat het recht gezag heeft, omdat eerbied noodzakelijk is tegenover hem, die het beslissende woord in een geschil heeft te spreken. En toch moet hij die tot den rechter komt, vertrouwen bezitten, moet deze van zijn kant den rechtzoekende begrijpen. Nu eens zal het eene, dan het andere zijn overwicht doen gevoelen, de strafrechtspraak behoeft vooral den afstand, in de rechtspraak in arbeidsgeschillen is vooral aan het vertrouwen behoefte.

En nu spreek ik zeker geen kwaad van de overheidsrechtspraak — wij hebben vele goede rechters — indien ik zeg, dat daar in den regel wel de afstand, maar niet de verstandhouding wordt gevonden. Partijen hebben veelal het gevoel, dat zij den rechter niet bereiken, dat hij een andere taal spreekt dan zij. Bij de procedures voor de colleges hebben zij daarom een advocaat noodig, die *hun* gedachten omzet in de taal en de begrippen van den rechter. Dat gebrek wordt grooter, naarmate voor de rechtspraak meer deskundigheid in zake techniek en arbeidsverhoudingen in het bedrijf noodzakelijk is. De rechter roept dan iemand ter hulp, den deskundige — doch daarmee is de kans nog vermeerderd, dat de afstand tusschen den rechter en de partijen grooter wordt, nu er nog een derde tusschen staat. De rechtspraak krijgt dan licht iets formeels, iets dat de werkelijkheid, waarin zij staan moet, niet raakt.

In de bedrijfsrechtspraak vinden de bedrijfsgenooten den weg terug tot het recht, een weg, die voor hen in de overheidsrechtspraak verloren scheen. De klager weet, dat ook zijn vertrouwensman in het college zetelt, de behandeling is direct gericht op het leven zelf, de rechters weten, wat er *achter* het geschil ligt, een voornaam ding, omdat het geschil veelal slechts het symptoom is van een geheele verhouding, zij begrijpen waarom het eigenlijk gaat; zij kennen niet alleen het recht, ook de levensverhoudingen der betrokkenen.

Denk niet, dat ik hiermee zeggen wil, dat hier de scholing kan worden gemist. Met scholing meen ik niet de bekendheid met den inhoud van het collectieve contract. Natuurlijk is ook die noodig. Als ik van levend recht spreek, wil ik allerminst beweren, dat de bepalingen van het collectief contract alle werkgevers en werknemers klaar voor oogen staan. Dat is natuurlijk niet het geval — ik betwijfel of het zelfs van degenen kan worden gezegd, die een

vooraanstaande plaats in de organisatie innemen. Maar het is een valsch ideaal, als men zulke bekendheid zou nastreven. Rechts-kennis is nooit door uit het hoofd leeren te verkrijgen. Het komt er op aan, dat het geheel wordt begrepen en door de rechtsgenooten beaamd. De intellectueele beheersching zal altijd slechts het deel van weinigen zijn. Daarvoor is vooreerst de voorlichting van den jurist noodig. Het is bijzonder verstandig geweest, dat men van het begin af aan een jurist aan den arbeid heeft verbonden. Over het belangrijke werk, dat de Heeren Veraart, Van Rhijn en Borst in wijder verband voor het bedrijf hebben verricht, past het mij niet te spreken. Maar stellig is ook hun invloed op de rechtsvorming groot geweest. De jurist moet formuleeren, dat is vorm geven aan wat min of meer onbepaald in de betrokkenen leeft, zonder dien vorm kan men er niets mee aanvangen. De jurist ziet eerder dan de leek de consequenties van een uitspraak ook op ander gebied, den samenhang van den eenen regel en den anderen, hij trekt leering uit wat de rechtsvorming op ander gebied in den staat heeft gebracht. Het is stellig niet zonder juristeninvloed, als het denkbeeld, dat het recht misbruikt kan worden, ook in uw rechtspraak zijn plaats heeft gevonden.

Naast den echten, den staats-jurist zou ik haast zeggen, krijgt gij in uw bedrijf de eigen rechtskenners, waartoe deelneming aan de rechtspraak werkgevers en bestuurders van organisaties vormt. Elk recht heeft zijn clerus, de groep van ingewijden, die het te hanteeren weten, die het sneller dan anderen verstaan, die het be-heerschen, gelijk we veelal met een teekenende uitdrukking zeggen. Wie zich geregeld met rechtspraak bezig houdt, wordt als hij den aanleg ten minste niet ten eenenmale mist, daartoe gevormd. Hij is aanvankelijk geneigd zich angstvallig aan de letter van wet of overeenkomst te houden, hij durft zijn innerlijke overtuiging niet mee te laten spreken, ziet niet de waarde van een precedent op eenigszins ander gebied, weet aan den anderen kant niet het verschil op te merken tusschen die vorige zaak en die welke hem thans voorligt, hij voelt zich onveilig. Langzamerhand wordt dat anders, gaat hij zekerder, weet hij scherper te onderscheiden, leert hij eigen intuïtief oordeel te toetsen, wordt hij op zijn gebied tot dienaar van het recht. Ik hoop, mijne Heeren leden van centrale commissie en districts-commissies, dat gij het niet onbescheiden vindt, als ik daaraan toevoeg: daardoor groeit hij intellectueel en zedelijk. Hij ervaart, dat deelneming aan rechtspraak een der schoonste dingen is die een mensch als taak kan worden opgelegd. Hij wordt zich de groote verantwoordelijkheid bewust, die daarin ligt.

Is hij dat, dan is daarmee het volkomen behoud van de verstandhouding tot partijen, toch weer den afstand van haar, dien ik noodig meende, bereikt. Want deze verantwoordelijkheid is er een voor handelingen, waarvoor men nimmer ter verantwoording kan worden

geroepen. Het is het eigenaardige van een rechterswoord in het maatschappelijk leven, dat het — anders dan b.v. het woord van een regeerder — altijd een *laatste* woord is. Het schijnt mij bijzonder gelukkig, dat de bestuurders van organisaties, die aan rechtspraak deelnemen, weigeren zich tegenover hun ledenvergaderingen te verantwoorden over hun arbeid in deze hoedanigheid. Ik zou den raad willen geven dezen regel vooral streng te handhaven.

Zoo is het mogelijk geweest voor het bedrijf zelf zijn rechters te vormen. — Zonder goede rechters hebben collectief contract en rechtspraak-normen kans op hun beurt tot doode dingen te worden. Ik zeide dat daarvoor aanleg noodig is. Dit geldt in het bijzonder voor den voorzitter. Heeft deze niet de eigenschappen, die het woord aanleg insluit: helder inzicht, goede menschenkennis, sterk rechtsbesef, is hij daarbij niet tegelijk een man, die in het verhoor en de discussie ieder het zijne weet te geven en die toch de leiding neemt en vasthoudt, dan is er nog groote kans op mislukking. Als ik mag oordeelen naar de gegevens, die mij werden verstrekt en naar wat ik op een zitting der centrale commissie zag, dan is de keuze van den voorzitter wel een bijzonder gelukkige geweest. Ik durf op grond daarvan gerust zeggen, dat het voor een goed deel de heer Diemer is geweest, aan wien het feit, dat hier voor feestelijk herdenken plaats is, is te danken. Of ik zonder hem hier zoo over uw bedrijfsrecht zou kunnen spreken, ik weet het waarlijk niet.

Van dat bedrijfsrecht moet ik nog enkele dingen releveeren, die het kenmerken. In de behandeling van deze punten, die juist de zaken zijn, waarin zij van de overheids-rechtspraak verschilt, zult gij de algemeene beschouwingen, die ik u voordroeg, bevestigd vinden.

Vooreerst het zoogenaamde paritetische beginsel, de rechtspraak door een even getal rechters, gelijkelijk uit de beide partijen bij het collectief contract gekozen, zonder onpartijdigen voorzitter. Gaan we de gronden na bij de invoering van deze instelling aangevoerd, dan zien we, dat men haar deed steunen op de moeilijkheid een onpartijdigen, tegelijk deskundigen voorzitter te vinden. Daarnaast werd er op gewezen, dat zijn aanwezigheid licht de beide groepen van rechters tot „trekken" van den voorzitter naar hun standpunt zou verleiden, dat daardoor die groepen juist in de richting van partijdigheid zouden worden gedreven. Het laatste argument is gewichtiger dan het eerste, het raakt de kern der zaak. In de gewone arbitrage zien wij het nog dikwijls, dat ieder der partijen een scheidsrechter aanwijst, dezen samen een derde. Daar zou niets tegen zijn, als niet de scheidsrechters door partijen gekozen, zich bij zulk een keuze vaak eerder als advocaten dan als rechters beschouwden. Zij verdedigen dan tegenover den derde-voorzitter ieder het standpunt van hun partij. Men krijgt dan één rechter, die van zijn bijzitters niets dan last heeft, het partijstandpunt is immers reeds door partijen zelf uiteengezet. Er was gevaar, dat hier iets dergelijks zou ge-

schieden. Men koos voor het pariteitsbeginsel. Dit komt hier op neer, dat men het meerderheidsbeginsel, dat de wet door den eisch van een oneven aantal scheidsrechters huldigt, eenigszins beperkt ter wille van het overleg. Waar dat meerderheidsbeginsel niets anders is dan een middel om in een college van meerderen tot een beslissing te komen, is daar principieel niets tegen te zeggen. En men won er bij, dat de leden der commissie zich werkelijk rechters gingen gevoelen, dat zij gedwongen werden, wilden zij niet voor de mislukking van een staking van stemmen komen te staan, tot elkaar te komen, dat het college een eenheid werd. Geheel in dezelfde lijn ligt het denkbeeld, dat de centrale commissie naast haar rechtspraak ook officieele interpretatie der collectieve contractsbepalingen kan geven, dat zij daarvan somtijds dispensatie mag verleenen. dat zij veelal bemiddelt, partijen meest door persoonlijke besprekingen ter plaatse tot elkaar tracht te brengen, dat haar verder nog een reeks bevoegdheden is gegeven, die een rechter niet bezit (art. 56). Deze rechter is het hoogste gezag in de bedrijfs-organisatie, scherpe scheiding van functies is er niet. Als wij de vraag stellen, waarom die in den Staat wel wordt geëischt, dan zal het antwoord wel zijn, dat zij daar noodig is om een waarborg te bezitten tegen machtsmisbruik, welke in iedere positie van gezag dreigt, dat hier echter die waarborg gegeven is door dezelfde paritetische samenstelling, waardoor beide groepen elkaar in evenwicht houden en er weinig gevaar bestaat, dat de commissie als zoodanig zich een macht zou usurpeeren, die haar niet toekomt. Als het nog noodig was, zou deze regeling aantoonen, dat ook in een organisatie van dezen tijd, die alle kenmerken toont van wat men gemeenlijk democratie noemt, een gezag met zeer uitgebreide bevoegdheden volkomen past.

Ik wees op de veelvuldigheid van bemiddeling in de aan de district- en centrale commissie voorgelegde gevallen. Dit hangt samen met nog een ander punt, dat de aandacht verdient. Het is wat zeker uit juridisch oogpunt wel het belangrijkste is juist van uw collectief contract, dat het den werkgever in zijn vrijheid tot ontslaan beperkt. Ik herinner aan de bepalingen van art. 33 — waar dit ontslag slechts als laatste uitweg mogelijk blijft, ook zonder daartoe leidende daar opgesomde redenen, indien van den werkgever redelijkerwijze niet kan worden gevergd de dienstbetrekking te doen voortduren — waar dan nog de centrale commissie wordt opgedragen partijen tot elkaar te brengen en zij den werknemer bij mislukking dier pogingen, een schadevergoeding kan toekennen, en aan art. 34 over het ontslag wegens slapte, waarbij de laatst in dienst getredene het eerst moet worden ontslagen. Het is een resultaat, dat als we de verschillende stadia van het collectief contract in den loop der jaren nagaan, eerst langzamerhand is veroverd. Het zou bijzonder belangwekkend zijn, indien eens in bijzonderheden werd onderzocht en toegelicht, hoe het in de practijk werkt.

Door deze rechtspositie wordt een belangrijk element van willekeur, dat in de arbeidsverhouding in het algemeen ligt opgesloten, er uitgenomen, wordt deze verhouding weder meer tot rechtsverhouding. Over de sociale waarde spreek ik nu niet — voor de rechtspositie is het van groote beteekenis. In het algemeen worden in een burgerlijk geding partijen los van elkaar gemaakt, bij een onrechtmatige daad gaan zij uiteen als de een de ander een schadevergoeding betaalt, bij een overeenkomst zal de vordering haast altijd geschieden of als de contractsband reeds verbroken of geëindigd is óf tegelijk met een vordering tot ontbinding van dien band. De rechter maakt partijen vrij van elkaar, hij stelt in de schadevergoeding de voorwaarden vast, waaronder zij van elkaar „af" zijn. Het is geen toeval dat wij van sc/ieic/srechters spreken. Is daarentegen, als in uw bedrijf, de positie van den werknemer een blijvende, zoodat zij behoudens bijzondere omstandigheden, alleen met zijn toestemming kan worden beëindigd, dan kan rechtspraak plaats hebben tusschen werkgever en werknemer, die in die verhouding moeten kunnen blijven arbeiden, dan is het noodig tusschen hen vooral den vrede te bewaren of te herstellen, vindt dus van zelve bemiddeling hier plaats, zal daarmede ook overigens rekening worden gehouden. De verhouding tusschen werkgever en werknemer wordt zoo een duurzame, zij krijgt een blijvend karakter. Ook op ander gebied — ik denk aan de pachtwet — wordt in deze richting de rechtsontwikkeling gezocht. We hebben af te wachten, wat er van wordt; zeker is, dat die blijvende verhouding tot een wederkeerig pogen elkaar te begrijpen, tot *gemeenschap*, dwingt.

Over die gemeenschap nog een enkel woord. Ik mag niet te veel van uw aandacht vergen. Doch de gemeenschap van individueelen patroon en arbeider, waarop ik zoeven doelde, is slechts een onderdeel van de bredere gemeenschap van het bedrijf. Het is deze, die door het collectief contract in sterke mate is bevorderd. De gemeenschap tusschen de arbeiders ligt in de noodzakelijkheid om gezamenlijk voor betere arbeidsvoorwaarden te strijden, de patroons worden tot gemeenschap gedrongen door hun gezamenlijk verweer tegen den aanval der arbeiders en door de economische noodzakelijkheid tot concurrentie-beperving. Al wat uit dit laatste meer is gevolgd dan het collectief contract, het prijstarief en de gestie, die door het initiatief van Mr. Veraart met zooveel kracht is ingezet, laat ik rusten. Dit alles is thans niet aan de orde, economisch en maatschappelijk is er verband met het collectief contract, voor onze beschouwing van dit laatste is het zonder belang. Ik wil alleen de vraag stellen, of — als dit deel van wat de typographie als bedrijf van andere onderscheidt, nog steeds heftige oppositie ondervindt, als het niet zoo krachtig wortel heeft geschoten als de arbeidsregeling — dit niet het gevolg hiervan is, dat tusschen de drukkers en de talrijke groepen, die met deze regeling in aanraking komen.

leveranciers en afnemers, niet de gemeenschap bestaat, die tusschen werkgevers en werknemers in het bedrijf is gevormd. En wel door collectief contract en bedrijfsrechtspraak.

En nu is het merkwaardig, dat juist die gemeenschap zoo goede vruchten heeft voortgebracht. Immers zij werd de grondslag van een reeks maatregelen, waardoor het bedrijf als zoodanig, de onpersoonlijke eenheid die allen die er aan arbeiden omvat, werd gebaat. Als er gemeenschap is in den zin, dien ik bedoel, dan is er niet alleen een gelijkheid van belang, die gezamenlijke actie voorschrijft, maar dan is er een op verstand en gevoel beide steunende gezindheid elkander te vinden in datgene wat gemeen is. Dat is voor werkgever en gezelschap beiden het bedrijf. Zoo is men voort gaan bouwen op de rechtspositie, werd het leerlingwezen geordend, daarmee gezorgd, dat alleen tot het vak bekwame jonge lieden de plaatsen verkregen van gezellen, werd een pensioenregeling ingevoerd, die andere tot voorbeeld is en waardoor de zorg voor den ouden dag, wel een der bitterste dingen voor talloos velen in onzen tijd, werd verminderd, werd tenslotte en door de werkgevers- en door de werknemersorganisaties met toewijding gearbeid aan technische en aesthetische ontwikkeling en zoo aan verbetering van het grafisch bedrijf. Goed werk gaat ieder ter harte. Het resultaat van den arbeid, het werkstuk herneemt de plaats die het in de industriele ontwikkeling verloor. Ik kom hier weder terug tot wat ik in het begin mijner rede zeide: is het niet mede het product van het bedrijf dat oorzaak was. dat de bijzondere ontwikkeling, die wij schetsten, juist hier plaats vond?

Die gemeenschap is echter een gemeenschap *in* den Staat, gebonden aan de grootere gemeenschap van het volk. Dit geeft mij aanleiding nog twee punten in het licht te stellen: vooreerst de verhouding van die gemeenschap en haar recht tot het recht van den Staat en tenslotte haar waarde voor de toekomst.

De bedrijfsgemeenschap is gebonden aan de grootere gemeenschap, die het geheele volk omvat. In het recht zien wij dat aan drie dingen: het bedrijfsrecht moet zich aanpassen aan het recht van den Staat, het wijkt daarvoor, althans voor de dwingende regels, de regels van openbare orde gelijk men wel zegt en het heeft het recht van den Staat noodig, als het zich buiten den kring van hen, die vrijwillig toetraden, wil uitbreiden.

Het bedrijfsrecht is tenslotte een stuk van het recht in Nederland, het onderstelt dat recht en is zonder dat ondenkbaar. Het collectieve contract is een overeenkomst, als overeenkomst onderworpen aan de regels daarvoor voorgeschreven, het wordt aangegaan door vereenigingen, opgericht en als rechtspersoon erkend volgens de Nederlandsche wet, het verwijst voortdurend naar de arbeidscontract-regeling van het Burgerlijk Wetboek. Denkt niet.

dat ge op een eilandje woont met uw eigen regeling. Gij bezet slechts een eigen gebied in een grooter deel.

Het recht van het bedrijf wijkt voor het dwingend recht van den Nederlandschen Staat en het heeft dat recht noodig, wil het zich over het geheele bedrijf uitbreiden, ook hen beheerschen, die niet vrijwillig toetraden. Beide ziet gij duidelijk in de wet op de verbindend verklaring van 1937. De minister van sociale zaken kan bepalingen van een collectieve arbeidsovereenkomst onverbindend verklaren volgens art. 8, indien het algemeen belang zulks eischt. En dezelfde minister kan een collectieve arbeidsovereenkomst verbindend verklaren voor *alle* werkgevers en arbeiders naar art. 2. Algemeen belang naar dat art. 8, openbare orde en goede zeden naar art. 1373 B.W. en art. 14 Wet Alg. Bep. zijn de grenzen der contractsvrijheid, ook de grenzen der verordenende macht van werkgevers-organisaties en vakverenigingen. Gij weet dit wel, doch wordt ongetwijfeld liever herinnerd aan de mogelijkheid, dat de Minister uwe regeling tot een algemeen bindende maakt. Voor den jurist is het een allermerkwaardigst verschijnsel. Bepalingen afkomstig *niet* van een staatsorgaan worden door den Staat algemeen bindend verklaard; een contractueele regeling gaat gelden voor hen, die dat contract niet sloten, die zelfs niet toetraden tot die vereeniging, die het aanging, zij is voor hen als een wet. Gebeurt u dit, dan zult gij u ongetwijfeld verblijden, ik geloof, dat ik u toewenschen moet, dat het binnen niet te langen tijd geschiedt. Ge moet echter bedenken, dat dit ook een keerzijde zal hebben: Aan uw bedrijfsrecht worden dan lieden onderworpen, die geen deel uitmaken van uw gemeenschap. De ongeorganiseerden zullen ongetwijfeld onverschillig staan tegenover wat hun wordt opgelegd. Gij zult moeten zorgen, dat zij aan die regeling op den duur niet vreemd blijven. Dat zal veel takt eischen, misschien wel nadere inmenging van Staatsorganen. Die ontwikkeling zullen velen, ook buitenstaanders, zeker ook zij die in arbeidsrecht belangstellen, met spanning volgen.

Daarbij zal het van groot belang zijn, dat gij niet verliest, wat gij thans verworven hebt en dat gij verder gaat. Ik spreek hier op een bijeenkomst ter herdenking en ik heb, hoop ik, daarmede rekening gehouden in wat ik zeide, maar herdenking heeft geen zin als we niet tegelijk naar de toekomst zien. Ik heb het belangrijke in uw regeling en uw rechtspraak naar voren gehaald, maar ik weet — zooals gij het weet — dat wij dit niet mogen overschatten, dat zij als ieder menscheijk werk gebrekkig is en dat zij ook alleen in gebrekkigheid wordt gehandhaafd en uitgevoerd. Laat ik van haar zwakke zijden er één noemen. De collectieve arbeidsovereenkomst wordt slechts voor beperkten tijd aangegaan, er is altijd weer gevaar, als de vernieuwing aan de orde is, dat de contracteerende partijen het niet eens zullen worden, dat een contract-loos tijdperk zal volgen en het voor hen, die thans zich in dezen schoonen op-

bouw verheugen, alleen nog maar de vraag wordt, wat zij bij ineenstorting daarvan kunnen redden.

Ik heb u er aan herinnerd, dat in den belangenstrijd tusschen werkgevers en werknemers de regeling van het collectieve contract ook als een wapenstilstand is beschouwd. Een wapenstilstand heeft echter altijd elementen van den vrede in zich, hij kan tot vrede leiden. Vrede, dat is iets anders dan alleen maar voorloopig niet-vechten. Gij zoudt het wellicht niet denken, als gij thans naar de verhoudingen tusschen de mogendheden ziet; dat is dan ook geen vrede, maar een wapenstilstand. Vrede, dat is een niet meer willen vechten, een elkander zoeken — waarom zou ik het niet zeggen, al klinkt het woord hier in dit zakelijk milieu wellicht wat vreemd — in naastenliefde. Ware vrede is in deze aardsche samenleving iets onbereikbaar. Zij sluit een innerlijke houding in, waartoe wij ons zeker niet kunnen opwerken en die ons in deze bedeeling niet is gegeven. Maar wij kunnen soms iets ervan ervaren. En wat *hier* vooral te pas komt: de ware vrede kan in den rechtsvrede zijn afschaduwing vinden. Die is gebrekkig en wordt weleens verbroken — niettemin is hij van groote waarde. Recht zoekt altijd twee dingen: gerechtigheid en vrede. Gerechtigheid — een beantwoorden aan wat wij als hoogste norm van behooren ervaren; vrede — een samenleven met den ander in erkenning van deze, een pogen elkaar te naderen zonder elkaar te bestrijden, om het in letterlijken zin *eens* te worden. Vrede onderstelt gemeenschap; de gemeenschap, waarop ik u wees, wordt alleen in vrede gebouwd.

Maakt, zou ik u ten slotte willen zeggen, uw wapenstilstand zooveel het in uw vermogen is tot vrede. Dat sluit in: laat uw gemeenschap duurzaam zijn. Ik bedoel natuurlijk niet: laat uw contract onveranderd, het spreekt vanzelf dat het voortdurend moet worden gewijzigd, maatschappelijke verhoudingen, de rechtsontwikkeling zelf, vragen het. Ik bedoel ook niet: laat af van den strijd voor wat gij als noodzakelijke verbetering ziet, wat gij meent als een eisch van gerechtigheid te mogen stellen. Maar laat ook den strijd daarover een strijd in de banen van het recht zijn, een vreedzame strijd met geestelijke wapenen. Wij zien nog niet hoe dat precies zou kunnen, maar laat de overtuiging zich in ons vestigen, dat, wat er ook gebeure, de bedrijfsvrede niet mag worden verbroken, dat door de wisselingen in den contractsinhoud heen de gemeenschap duurzaam zij. Als dat bereikt wordt, als de vrede-ge-dachte groeit — en dat kan niet zonder dat ook de dorst naar gerechtigheid meerdere bevrediging vindt, — dan zullen de afgelopen vijf en twintig jaar vooral als voorbereiding daarvan worden gezien. Laat mij eindigen met het uitspreken van den wensch, dat het tot dezen vrede kome!

